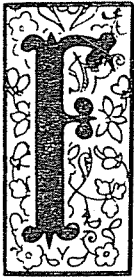

KUR'AN

SEVGİSİ

Doç. Dr. Nihat KEKLİK

a.) İNSANDA “GÜZEL DUYGUSU,, VE “SEVGİ,,

ERD olarak düşünüldüğü zaman insan, bir taraftan «beden», diğer taraftan da «ruh» cebhelerine sâhib olduğu için, onun bu iki yönüne cevap verecek olan iki çeşit gıdâ ile doyurulması gerektiği de kendiliğinden ortaya çıkar. İşte bedenî ihtiyaçların karşılığı «madde» dir. Fakat, rûhumuzu tatmîn edecek şeylere de «mânâ» adı verilir.

Mânâ, umûmiyetle «madde olmayan» ve sâdece zihinde yer tutan mefhumlar demektir. Her mefhum ise, bir târifin eseridir. İnsandaki ruh cebhesine hitab eden «haz ve elem» gibi duygular, bütün canlı varlıklar için müşterektir. Fakat insanı diğer canlılardan ayırt edecek olan akıl, tefekkür ve nutk (= konuşma) güçlerinden başka, şüphesiz ki bir de «güzel duygusu» vardır. Çünkü sâdece insan, bir «nev'i» teşkil ettiği canlı «cins» i içinde, mümkün olan «en

güzel şekli» arayan bir varlıktır ve bu duygu, diğer canlılarda yoktur.

YUKARIDAKİ satırlarda, her mefhûmun bir târif sâyesinde ortaya çıktığını söylemiştik. Şu halde konumuz icâbı, burada sorulması gereken şey : **güzel nedir?** suâlinden ibârettir. İmdi, «güzel» in ne olduğuna dâir, felsefe bakımından uzun açıklamalara girişmenin hiç lüzûmu yok. Ancak, «güzel» i kendisine konu edinen «estetik» tabirinin kök mânâsına bakacak olursak, bundan : hissî (yâni, hiss edilebilir = duyulur) bir şeyin kasedidildiği de anlaşılacaktır. Güzel'in hissî ve maddî telakkî edilmesi de, eski çağ düşüncesinden geliyor. Güzel'i bir «kudret» olarak târif etmek yâhut onu, «uygunluk» ve «belirli olmak» (= tenâzur ve taayyün) lafızlarıyla açıklamak da yeterli değildir. Üstelik, dikkat edilmesi gereken başka bir nokta da, birşeyin güzel olup olmadığını söyleyebilmemiz için, onun mutlakâ idrâk hudutlarımıza girmesi

icâb eder. Şu halde karşımıza iki türlü güzel çıkmaktadır ki bunlardan birincisi, idrâk hududlarımızın dışında kalmakta ve buna umûmiyetle «mutlak güzel» (yahut güzel mefhûmu) denilmektedir. Fakat bu «mutlak güzel» e iştirâk eden ve maddî keyfiyet kazanmış ferdî güzel'lere de «izâfî güzel» adı verilmektedir. İşte insanın «güzel» şeyle olan temâsından ortaya çıkan veyâ bu temâsı sağlayan şeye de «sevgi» ismi verilir. Hiç unutmamalı ki, sâdece insanlar «sever» ve onlardaki bu sevme duygusu (yani sevgi), ancak güzel bulduğumuz veyâ aslında güzel olan bir varlıktan doğar. İşte bu «sevgi», mutlak güzel'e yaklaştıkça da, dâimî kalır ve hattâ ebedileşir. Oysa bu husûsiyet, münhasıran «tedâi» ve «alışkanlık» duygularıyla techiz edilmiş olan diğer canlı nevilerinde mevcut değildir.

b. GÜZEL DUYGUSU VE SEVGİ BAKIMINDAN KUR'ÂN

Bu yazının esas konusu, başlıkta da görüldüğü gibi estetik bakımından ele alınan Kur'ân-ı Kerim'in «izâfî güzel» olarak, iman edenler üzerinde bıraktığı tesir ve bundan doğan «sevgi» dir. Bindörtü seneden beri, müminlerin elinde, dilinde ve gönlünde, günümüze kadar gelne Kur'ân, şüphesiz ki, «mutlak güzel» olan Allâh'a nisbetle, «izâfî güzel» sayılmak icab eder. Çünkü onu bir «kitap» halinde ve sayfalar üzerinde müşahhas olarak idrâk edebildiğimiz için Kur'ân, herşeyden önce hissi (yani duyulur) bir keyfiyet kazanmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim konusunda ancak üç çeşit güzel duygusu ve bundan doğacak üç nevi tesir bahis konusu olabilir ki, bunlar da mantıkî, metafizik ve nihayet psikolojik tesirlerden ibarettir. İnsan vardır, birşeyi akıyla sever, ondaki «mantıkî» tarafı beğenir fakat o şeyin «rûhî» (yani psikolojik) cebhesinden herhangi bir tesir alamaz. Nitekim Kur'ânı sadece mantık ve akıl ölçüsüyle değerlendirip sevenler, çoğu zaman İslâm feylesofları ve Kelamcılardır. Gerçi Fârâbî ve İbn Sinâ gibi büyük feylesoflar, hayatlarının sonlarına doğru, Kur'ânın psikolojik tesirinde kalarak sûfiyâne fikirlere temâyül etmişlerdir fakat, tefekkür ve mantığa baş vurmaksızın Kur'ânın rûhî tesiri altında kalanlar ise, daimâ sûfler olmuştur. İşte burada, şimdilik Kur'ânın psikolojik tesiri altında kalıp, içleri Kur'ân sevgisiyle dolan bazı sûfi-

lerden bahsederek, Kur'ânı akıl ve mantık ölçülerine göre sevenleri (yani feylesoflarla kelamcıları) başka bir yazının konusu yapacağız.

H Hz. Peygamberden itibaren Kur'an, müminleri en çok psikolojik yönden etkilemiştir. Meselâ Hz. Ebu Bekr, Kur'an okuduğu zaman göz yaşlarını tutamazdı (1). Kur'an okuduğunu işitince kalbi yumuşayıp İslâma giren Hz. Ömer, kezâ ilk müslümanlardan Abdullah b. Mes'ûd, aynı heyecanı ve sevgi'yi duyan kimselerdir. Abdullah b. Mes'ûd şöyle diyordu : «İnsan kalbi bir kab gibidir, onu Kur'an ile tutuşturun» (2).

Şüphesiz ki Kur'ân, lisan güzelliği ve âhenk bakımından, meşhur bir cahiliyye şâirini dahi âciz bırakacak kadar belâgat ihtivâ eder. Yalnız Kur'ânın belâgati, onun bütün psikolojik etkisini meydana getiren şeydir demek te kabîl değildir. Eski sûflerin ve ilk müslümanların Kur'âna olan sevgisi, daha çok «inanma» gücünden doğmaktaydı. Zâten böyle bir duygudan umûmî olarak mahrum insanların, yine umûmî olarak herhangi bir «hissî» varlığı sevmeleri de mümkün değildir. Şu halde «izâfî güzel» sayılan Kur'âna olan sevgi, bilhassa mutasavvıfların sahib olduğu derin bir «inanma» duygusundan ileri gelmekteydi. Ve anlaşılıyor ki, sevgi bir bakıma güzel'e olan «hayranlık» tan, diğer bakıma da ona «inanmak» tan doğmaktadır.

Eski sûfilere dair yazılan tabakat kitaplarında, sûflerin Kur'âna olan derin mahabbetleri konusunda sayılmayacak kadar bol misal vardır.

Birkaç mahdud sayfa içinde, bütün sûflerin bu konudaki temâyülünü bahis konusu etmenin imkânsızlığından dolayı, burada sâdece bâzı Magrib sûfilerinden ve ayrıca İbn'ül arabî ile onun yetiştirdiği bir Türk mutasavvıfı olan Sadreddin Konevî'nin fikirlerinden bahsedelim.

Evvelâ Magribli mürşidlerden biri olan İsbiliyeli Ebu'l-Abbas İbn-i Nâce, bilhassa Kur'âna bağlılık ve sevgisiyle şöret kazanmıştı. Bu zât İbnü'l-arabî'nin hocalarından bir tânesiydi ve etrafındaki talebelerine dâimâ Kur'ân okumalarını tavsiye ederdi. İbn Nâce, bütün hâyâtı boyunca çok ibâdet edip, Kur'ân okurken göz yaş döktüğü için, beden bakımından zayıflamış,

(1) Ebû Nuaym el-İsfahani, *Hilyet'ül-Evliyâ*, c. 1, s. 30.

(2) aynı eser, c. 1, s. 131.

hattâ görme hassasını kaybedecek duruma gelmişti. Bu sebeble bizzat okuyamıyor ve etrafındaki Kur'ân okutturup dinlemek sûretiyle bu sâhadaki sevgisini devâm ettiriyordu. Aynı zât, İbn'ül-arabî'ye her zaman Kur'ân okumasını tenbih eder ve muhtaç olduğu ilmî, sâdece Kur'ândan almasını söylerdi. Ve derdi ki : «... Işık, ancak başka bir ışıktan elde edilir, tıpkı bir kandilin başka bir kandilden yakılması gibi.. İşte Kur'ân dahi yol gösterici bir ışık olarak böyledir...» Kur'ân okunduğu zaman göz yaşlarını zaptedemeyen bu muhterem zât'tan (3) İbn'ül-arabî Ruh'ül-Kuds adlı eserinde de kısaca bahsetmekte ve onun çok ibâdet ettiğini, ve Kur'ânı kendi vefâtına kadar gözünden hiç ayırmadığını ilâve etmektedir (4).

KEZÂ İsbiliyyeli zâtlardan biri olan Ebû Abdillâh el-Şerefi dahi, namaza durduğu zaman, okuduğu Kur'ân âyetlerinden dolayı, bizzat İbn'ül-arabî'nin tarifleriyle : «... göz yaşları, bembeyaz sakalı üzerine, inciler gibi dökülürdü...» (5). Yine Magribli şeyhlerden biri ve aynı şehre mensup olan Sâlih'ül-Adevî ise, «ehl-i Kur'ân» dan idi. Çünkü onun dâimâ Kur'ân okuduğu görülürdü (6).

İşte burada saydıklarımızdan başka, aynı heyecânı hisseden ve içleri Kur'ân sevgisiyle dolmuş olan diğer kimseleri bir yana bırakalım ve şimdi de, esasen Magribli olan Muhyiddin İbn'ül-arabî'nin Kur'ân hakkındaki düşüncelerine gelelim (7).

İbn'ül-arabî, Kur'ânı o derece muhkem telâkkî eder ki, bunun neticesinde Kur'ân ile hiç kimsenin muâraza etmeğe gücünün yetemeyeceğini hatırlatır (8). Kur'ân, diyor İbn'ül-arabî, öyle bir deryâdır ki, onun sâhili yoktur (9).

Burada görüldüğü üzere, Kur'ânı, sağlam deliller üstüne kurulmuş ve ihtivâ ettiği zengin mânâlar dolayısıyla «sonsuz ve hududsuz telâkki eden İbn'ül-arabî, Kur'ân-ı Kerim'in bilhassâ rûhî (psikolojik) tesiri altındadır. Ni-

(3) İbn'ül-arabî, el-Dürret'ül-Fâhire, (Es'ad ef. ktb. 1777) vr. 80 a.

(4) İbn'ül-arabî, Ruh'ül-Kuds, (Hâlet ef. 812) vr. 72 a.

(5) aynı eser, vr. 46 b.

(6) aynı eser, vr. 46 a-b; ayr. El-Dürre, vr. 83 a.

(7) Kur'an sevgisiyle dolu olan Magrib şeyhleri için etraflı malumat almak üzere bakımız : N. Keklik, Muhyiddin İbn'ül-arabî, Hayâtı ve Çevresi, İst. 1966.

(8) İbn'ül-arabî, el-Futuhât'ül-Mekkiyye, c. 1, s. 37 (9-10).

(9) aynı eser, c. 2, s. 646 (14).

tekim kendi teşbîhiyle, ilim âdetâ «süt» fakat Kur'ân ise «bal» gibidir (10). Şu halde anlaşılıyor ki, gerçek ilim Kur'ândır ve maddî lezzet olarak bal'ın süte olan nisbeti neyse, Kur'ân'ın da ilme olan nisbeti odur.

Gerek akıl gerekse inanç bakımlarından Kur'ânın «en kuvvetli delil» teşkil ettiğini ileri süren İbn'ül-arabî (11) Kur'ânın herhangi bir kötü maksatla tahrib edilmekten korunması için, onun düşman ülkelerine götürülmemesi gerektiğini de hatırlatır (12). Hele İslâm inancının bu değerli kaynağını, Yahudî rivâyetleriyle tefsir etmeğe kalkışmanın son derece aleyhinde bulunan İbn'ül-arabî (13), Kur'ânı «okumak» ve «anlamak» hususlarında tek bir gâye güderek şunları söyler : «... mânâsını bilmeksizin Kur'ân okuyanlara sâdece tilâvet (yani okuma) sevâbı vardır...» (14). Başka bir ifâdeyle : Kur'ânı anlayarak okuyan kimsenin sevâbı, anlamayarak okuyanların sevâbından bir misli fazladır. Tabiatıyla İbn'ül-arabî'nin burada güttüğü gâye şudur : Kur'ân sâdece okunup hatm edilmek maksadıyla değil, aksine, anlaşılacak için nâzil olmuştur. Nitekim bu husûsu, büyük şâirimiz Âkif dahi, Safahat'da bir mısra ile belirtmiştir (15).

KUR'ÂNı hiç düşünmeden ve alelacele okumanın münâsib olmayacağını Hz. Peygamber dahi bildirmiştir. Şu halde Kur'ân ancak mütâlâa zevkine varılmak ve onun rûhî ve mantıkî tesiri altında kalmak sûretiyle okunmalıdır. İşte bu konuyu daha etraflı olarak ele alan İbn'ül-arabî, bize şu hâdiseyi nakletmektedir :

Bir Kur'ân mualliminden, çok genç bir delikanlı ders almaktaydı. Bu delikanlının benzinin cidden solgun olduğunu farkedene hocaya dediler ki : «Bu genç Kur'ân okumak için bütün gece uyanık duruyor ve Kur'ânı bir gece zarfında hatmediyor.» Bunun üzerine hoca :

«— Oğlum, haber aldım ki, sen bütün gece uyanık duruyor ve Kur'ânı hatmediyormuşsun.»

Delikanlı bu söylenenin doğru olduğunu bildirince, hoca :

«— Oğlum, şu halde bütün bu gece zarfında Kur'ân okurken beni önünde farzet ve na-

(10) İbn'ül-arabî, el-Futuhât'ül-mekkiyye, c. 2, s. 204 (14).

(11) aynı eser, c. 2, s. 180.

(12) aynı eser, c. 3, s. 40.

(13) aynı eser, c. 2, s. 236 (36).

(14) aynı eser, c. 1, s. 218 (5).

(15) Mehmet Akif, SAFAHAT, s. 169.

mazda bana Kur'ân okuyormuş gibi yap fakat beni hiç hatırlımdan çıkarma.»

Genç adam bu teklifi kabul etmiş ve sabah olunca aralarında şu konuşma geçmiş :

— Dediğimi yaptın mı?

— Evet efendim.

— Kur'ânı hatmedebildin mi?

— Hayır, yarısından fazlasını okuyamadım.

— Oğlum, o halde bu gece, Hz. Peygamberden Kur'ânı dinlemiş olan herhangi bir sahâbiyi düşünerek oku. Dikkatli ol, çünkü sahâbiler Kur'ânı bizzat Hz. Peygamberden dinlemiştir. Bu sebeble okurken sakın hatâ işleme.»

Delikanlı «peki» dedikten sonra, o gece yine Kur'ân okumuş fakat bu sefer ancak dörtte birini okuyabildiğini hocasına söylemişti. Ertesi gece için de hocası onun bu sefer bizzat Hz. Peygamberi düşünerek okumasını tavsiye etmiş, genç adam da öyle yapmış fakat Kur'ânın sâdece bir cüz'ünü okuyabildiğini fark etmişti. Nihâyet, şeyh ona :

«— Oğlum bu gece de Allaha tevbe et ve kendini hazırla... ve Allahın huzûrunda Kur'ân okuduğunu düşün...» demişti.

Ertesi gün hoca, talebesinin gelmesini beklemiş fakat gelen olmamıştı. Durumu öğrenmek üzere gönderdiği bir adam, gencin hasta yattığı haberini getirince, üstad bizzat giderek talebesini ziyâret etmiş ve onu ağlarken bulmuştu. Genç adam hocasına :

«— Hocam, Allah size çok sevaplar ihsan eylesin. Ben şimdiye kadar Kur'ânı yalan yanlış okuduğumu ancak bu son gece fark ettim. Çünkü Fâtîha sûresini açıp okumak istediğim zaman «Ancak sana taparız» âyetine gelince, kendi nefsim bir baktım ve Cenâb-ı Hak bu âyetle tasdik ettiğimi göremedim. Bu sebeble de «Ancak sana taparız» (İyyâke na'budu) demekten (yani bu âyeti okumaktan) utandım... Mütedâmiyen «Mâliki yevm'iddin» âyetine kadar gelip, bir türlü «İyyâke na'budu» âyetini okuyamadım... Böylece rukûa vardığım zaman, artık tanyeri ağarmıştı...»

İBN'ÜL-ARABÎ'nin rivâyetine göre bu delikanlı bir sâat sonra rûhunu teslim etmişti. Bir müddet sonra da üstad, bu gencin kabrini ziyârete gittiği zaman, mezardan şu ses gelmişti :

«— Ey üstadım, ben Diri (olan Allah'ın) indinde diri'yim. Allah beni herhangi bir bakımdan hesâba çekmedi.» (16).

İbn'ül-arabî'nin Kur'ân tilâveti konusunda bir misal olmak üzere naklettiği bu hâdisede dikkat edilirse kasd olunan mâna şudur : Kur'ân ancak Kur'ânın rûhuna ve zevkine varılmak için okunmalıdır. Yoksa mânasını anlamadan, hattâ mânâsı anlaşılrsa dahi, söylenenleri düşünmeden Kur'ân okumak, sevabı gerekli kılsa da, böyle bir okuyuş tarzı asıl gâyeyi teşkil etmez.

İbn'ül-arabî'den sonra şimdi de onun seçkin talebesi ve Türk asıllı Sadreddin Konevî (m. 1210-1274)'ye gelecek olursak : Konevî, aslen Malatyada dünyâyâ gelmişti, Selçuki saray muhuttinden bir âileye mensuptu. Tasavvuf ve felsefe konularında İbn'ül-arabî'den faydalanmış ve sonra Konyaya yerleşmişti. Ölümü 1274 senesinde Konyada vâki olmuştur ki, aynı şehirde m. 1273 senesinde (yani Koneviden bir sene önce de) Mevlânâ vefât etmişti. Nitekim ikisi arasında esaslı bir dostluk vardı. Hattâ Mevlânâ'nın cenâze namazında imamlık vazifesini bizzat Sadreddin Konevî ifâ etmişti (17).

Sadreddin Konevî, daha önceki sahifelerde de açıkladığımız gibi, «izâfî güzel» sayılan Kur'ân-ı Kerîm hakkında şöyle diyor : «... Kur'ânın güzel yüzünü örtüsüz olarak, bir taraftan gönül aynasında, diğer taraftan da ilâhî nûrun parıltılarında görmek kâbilidir. Akıl ve tefekkür rehberliği ile, hakikatlara erişmek mümkün değildir...» (18)

İŞTE burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur : Biraz önce tercemesi verilen bu parçadaki «Kur'ânın güzel yüzü» tabiri, Konevî tarafından sebepsiz kullanılmış değildir. Çünkü İlâhî Kitab, herhangi bir mü'minin nazarında sâdece dünyevî ve uhrevî emir ve yasaklar mecmûası şeklinde görünmüş olabilir. Halbuki gerçek bir mü'min, aynı zamanda Kur'ândaki «izâfî güzelliği» de fark edebilmelidir. İşte Mutlak Güzel olan Allah'a nisbetle, «İzâfî Güzel» sayılan Kur'ânın «güzel yüzü» de bu mânâyâ gelmektedir. İşte Kur'ândaki bu «güzel» farkedildiği zaman, Kur'ân sevilmiş olur ve bu sûretle de meydana gelen «Kur'ân sevgisi», Allaha giden bir yolda, ebedîleşir.

(16) aynı eser, c. 1, s. 461 (34-37) — 462 (1-22).

(17) Konevî'nin hayatı ve düşünceleri hakkında etraflı malumat için bk. Nihat Keklik, Sadreddin Konevî'nin Felsefesinde Allah, Kâinât ve İnsan, İst. 1967.

(18) Konevî, Tabsîrat'ül-mübtedâ (Nuruosmaniye ktb. 2287) vr. 42 a; ayr. bk. N. Keklik, aynı eser, s. 17-18 ve not 53.